

SÄRSKILD ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

Fossil åkermark i

TRARYD

E4/28 och E4/30:II
Gräsholma 4:6, 4:17
Klint 2:38
Traryd socken
Markaryds kommun
Kronobergs län
Småland

Anders Kraft

SMÅLANDS MUSEUM
RAPPORT 2004:8

SÄRSKILD ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING

Fossil åkermark i

TRARYD

E4/28 och E4/30:II
Gräsholma 4:6, 4:17
Klint 2:38
Traryd socken
Markaryds kommun
Kronobergs län
Småland

Anders Kraft

SMÅLANDS MUSEUM
RAPPORT 2004:8

© 2003 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2003
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

INNEHÅLL

INLEDNING	3
BAKGRUND	
TOPOGRAFI OCH GEOLOGI	3
FORNLÄMNINGSMILJÖ	3-4
UNDERSÖKNINGSOMRÅDEN	4-6
SYFTE	7
METOD	8
RESULTAT	
RÖJNINGSRÖSEN	9-14
KVARTÄRGEOLOGI	14
VEDART OCH ¹⁴C-ANALYS	14-17
SAMMANFATTANDE DISKUSSION	17-18
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	19
REFERENSER	20

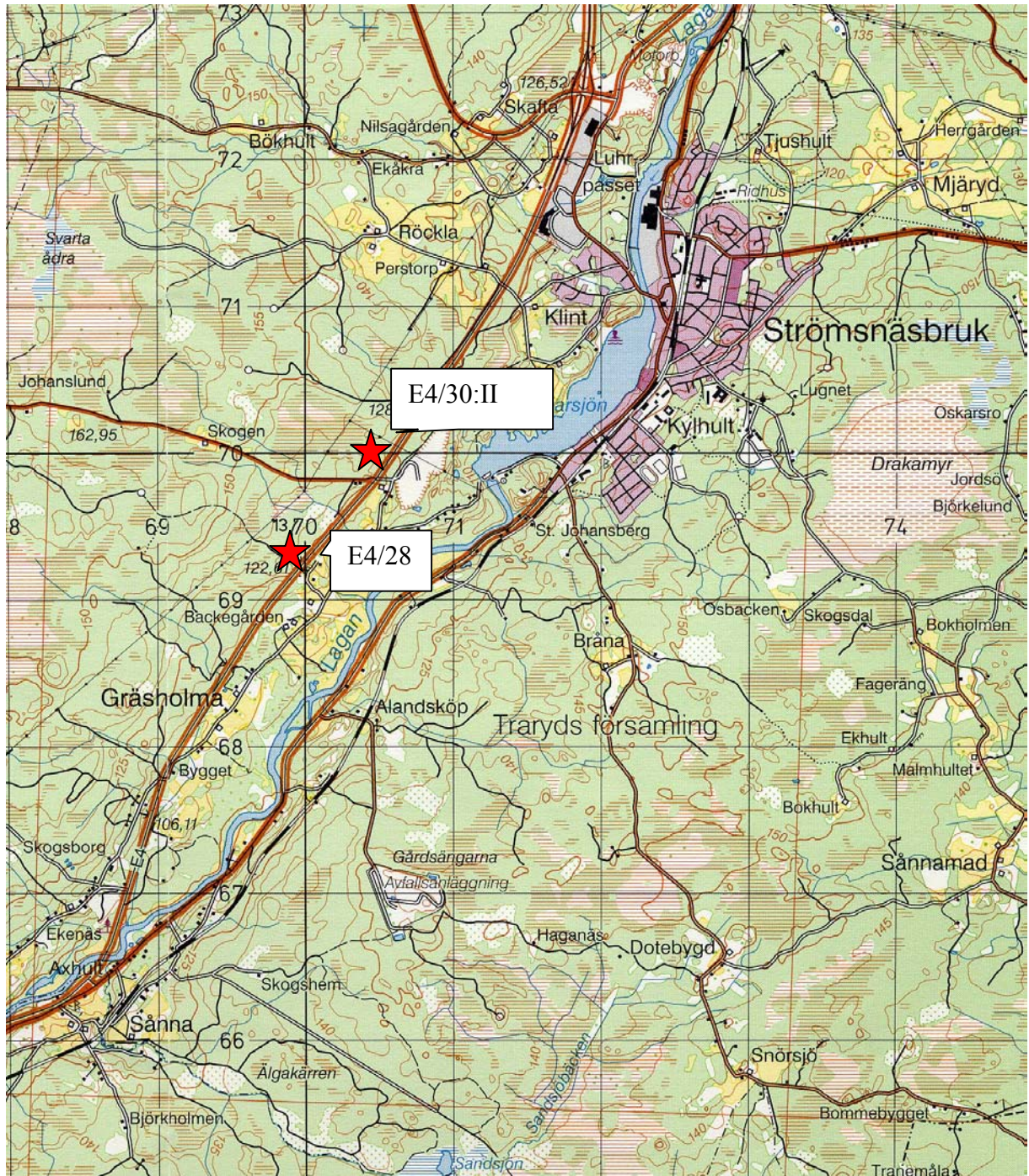

Fig. 1. Utdrag från topografiska kartan 4D SV Markaryd. E4 område 28 och 30:II är markerade. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Smålands museum har på uppdrag av Vägverket, Region Sydöst, genomfört en särskild arkeologisk undersökning (SU) vid två fornlämningslokaler strax söder om Strömsnäsbruk. Undersökningarna har föranletts av den planerade omläggningen av det mindre vägnätet längs väg E4. Lokalerna är benämnda som E4 område 28, och E4 område 30:II. Dessa är belägna vid fastigheterna Gräsholma 4:6, 4:17 resp. Klint 2:38, i Traryds socken. Fornlämningarna på E4 område 28 och 30:II har i båda fallen utgjorts av fossil åkermark, som under tidigare stadium noterats och undersökts genom arkeologisk utredning etapp I (AU I) (Persson 2001:15), samt genom arkeologisk förundersökning (FU) (Nylén & Brynielsson 2003:9). Ansvarig för undersökningarna har varit antikvarie Anders Kraft, som med hjälp av antikvarie Susanne Pettersson och antikvarie Johan Åstrand, utfört det arkeologiska fältarbetet under perioden 19/5-26/5 2003.

BAKGRUND

TOPOGRAFI OCH GEOLOGI

Hela motorvägssträckningen är belägen inom Markaryds kommun och berör socknarna Traryd och Markaryd. Markaryds kommun är belägen på sydsvenska höglandets sydvästra utlöpare. Höjden över havet varierar mellan 100-120 meter i kommunens södra delar och mellan 120-150 meter över havet i dess norra. Landskapet är småbrutet men ändå relativt flackt. Idag är landskapet huvudsakligen skogbeväxt med öppna partier kring bebyggelsen. Det öppna odlingslandskapet präglas av småskalighet. Jordarten i området domineras av sandig siltig morän, medan det längs Lagans och Grytåns dalgångar finns områden med isälvsavlagringar, både rullstensåsar och sand. Vad som i övrigt karaktäriserar landskapet är ett stort antal större och mindre våtmarker, mossar, myrar och sjöar. I äldre tider var sannolikt våtmarkernas och sjöarnas utsträckning än mer markant. Den stora rikedomerna på våtmarker förklaras delvis av att området är rikt på nederbörd, men också på det småbrutna landskapet, med ett stort antal större och mindre svackor där våtmarker kan bildas. (Hansson m.fl. 2003:56)

FORNÄMNINGSMILJÖ

I närområdet

Område E4/28 och E4/30:II är belägna på Lagans västra sida. Den närmast omgivande fornlämningsbilden består av en boplats (RAÄ 112), en järnslaggsförekomst (RAÄ 117), och tre områden med fossil åkermark (RAÄ 110, 111, 115). RAÄ 110 är ett röjningsröseområde bestående av ett hundratal rösen. Rösena där ligger bitvist glest, och är 3-6 meter i diameter samt 0,2-0,5 meter höga. RAÄ 111 och RAÄ 115 är också röjningsröseområden, varav RAÄ 115 är ett relativt stort område med ca. 450 rösen, 3-7 meter i diameter samt 0,2-0,5 meter höga.

I det större perspektivet – övergripande arkeologiska förutsättningar

Undersökningar av fossil åkermark har varit en av de viktigaste delarna av de arkeologiska undersökningarna inför utbyggnaden av väg E4 förbi Markaryd. Att studera den fossila åkermarken har syftat till att förstå den agrara utvecklingen i området men även till att bidra med kunskap om traktens bebyggelseutveckling i sin helhet. Undersökningarna syftar alltså inte enbart till att besvara agrarhistoriska frågeställningar utan även till att ge svar på grundläggande frågor som när trakten befolkades och hur bebyggelsen har spridits.

De agrara objekt som hittills ingått i E4-projektet kan sägas höra till tre olika kategorier;

- fossil åkermark med inslag av både äldre och yngre strukturer
- större sammanhängande röjningsröseområden
- röjningsröseområden med små eller uppsplittrade ytor

Den första kategorin representeras av område 10 (RAÄ 76) strax söder om Markaryd. Detta område som förundersöktes under hösten 2002, har odlats under såväl äldre som nyare tid och här finns olika typer av odlingslämningar sida vid sida. Den andra kategorin representeras bäst av området E4/2 (RAÄ 75) som utgör en förhållandevis stor sammanhängande yta med fossil åkermark. Slutundersökningen under sommaren 2002 visade att här fanns strukturer i form av bandparceller som dock inte kunde urskiljas förrän efter en ytavbaning. I anslutning till odlingslämningarna undersöktes även de samtida resterna efter en gårdsbyggnad samt en järnframställningsplats. Samtliga lämningar kunde dateras till högmedeltid. Den sista kategorin av fossil åkermark, dvs mindre röjningsröseområden, har främst berörts av de förundersökningar som utförts inför omläggningar av det mindre vägnätet i anslutning till E4 väster om Lagan (Nylén 2003:9). De fem olika områden med röjningsrösen som här berördes var alla små till ytan eller utgjordes av mindre, separata delar av större röjningsröseområden (Område 28, 29:III, 30:I, 30:II, 30:III). Dateringar från förundersökningarna har visat att dessa röjningsrösen anlagts från romersk järnålder och fram till historisk tid.

Redan tidigt i E4-projektet betraktades dessa mindre röjningsröseområden som viktiga att undersöka, dels för att förekomsten av många mindre röjningsröseområden är typisk för Markarydstrakten, dels för att brukandet av mindre, marginalbetonade områden ofta kan säga något om just de perioder som inneburit tydliga odlingsexpansioner. Dateringarna från dessa förundersökningar har visat att de små röjningsröseområdena har en större tidsbredd än övriga områden. Att det finns ett tydligt odlingsskede under järnålder är särskilt intressant med tanke på att gravfält från denna tid saknas så gott som helt i trakten. Resultatet från förundersökningarna av de mindre röjningsröseområdena visar att de utgör en viktig faktor för förståelsen av Markarydsområdets bebyggelseutveckling. De två lokalerna 28 och 30:II valdes ut för slutundersökning eftersom de ansågs bäst lämpade att för att pröva och problematisera den bild som förundersökningarna hittills gett.

UNDERSÖKNINGSOMRÅDEN

E4/28

Fornlämningen påträffades vid en arkeologisk utredning etapp I, utförd av Carl Persson våren 2001 (Persson 2001:15). Platsen undersöktes sedan genom en arkeologisk förundersökning av Alexandra Nylén 2001 (Nylén 2003:9). Område E4/28 är beläget mellan själva ådalen (Lagan) och de högre liggande moränmarkerna, dvs i ett slags mellanläge i terrängen. Dess storlek var ca 160 x 50 meter. Området genomkorsades av ett par markvägar i nordvästlig-sydöstlig riktning. Av de historiska kartöverläggen att döma (storskifteskarta F75-8:2 1821), ligger E4/28 strax utanför inägo gränsen till Gräsholma, Norregård och Backegård (Wallin 1996:Karta 28). Undersökningsområdet består av krön och östsluttning av ett höjdparti i skogsmark, och angränsar mot en mindre våtmark i nordväst.

Den fossila åkermarken består av röjningsrösen, som är 3-6 m i diameter samt 0,2-0,3 m höga. Den inledande karteringen under förundersökningen 2001, omfattade en något större del än själva exploateringsområdet, dock inte fornlämningen som helhet. I fornlämningsområdet strax utanför det karterade området finns, förutom fler röjningsrösen, även sentida odlingsspår i form av torprösen, stenmurar och stenröjda mindre åkrar. Torplämningarna finns inte

återgivna på de historiska kartöverläggen och har sannolikt uppkommit efter laga skiftet. Sammanlagt karterades 15 rösen under förundersökningen, varav två stycken förundersöktes och dokumenterades. Dokumentationen visar att rösena var uppbyggda kring markfasta block. Utav den ena röseprofilen framgick det också tydligt hur den ena sidan av röset var mer välröjd på sten än den andra. Detta tolkades som att den sidan vette mot en mer intensivt utnyttjad åkeryta (Nylén 2003: s.12). Några boplatzlämningar hittades inte under förundersökningen. Dateringsresultatet redovisas visas nedan i fig. 2.

Lab nr	Omr. nr	Röse nr	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
Ua 19138	28	1	Hassel	1880 \pm 65	AD-230 AD (prob 92%) 280-330 AD (prob 3,4%)	Äldre romersk järnålder - yngre romersk järnålder
Ua 19139	28	1	Lind	1065 + 65	780-1060 AD (prob 88,9%) 1080-1160 AD (prob 6,5%)	Vikingatid - tidig medeltid
Ua 19140	28	2	Lönn	1715 + 70	130-470 AD (prob 93,1%) 480-540 AD (prob 2,3%)	Romersk järnålder - folkvandringstid

Fig. 2. ¹⁴C-dateringar från de båda rösena från E4/28 FU. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

E4/30:II

Fornlämningen påträffades vid en arkeologisk utredning etapp I år 2001 (Persson 2001:15). En arkeologisk förundersökning utfördes senare samma år (Nylén 2003:9). E4/30:II ligger på en småkullig, blockig östsluttning av moränhöjderna väster om Lagan och omfattar ett område på ca 100 x 60 meter. På det historiska kartöverlägget (storskifteskarta F75-12:1 1808-12) ligger området i utmark (Wallin 1996:Karta 28). Den fossila åkermarken är naturligt avgränsad på en mindre höjd strax utanför RAÄ 110 i Traryd socken.

Röjningsröseområdet är omgärdat av sumpigare marker och tycks representera ett extremt utnyttjande av mark då det är begränsat i storlek och ligger så pass oländigt till. Norr om fornlämningen vidtar en våtmarksäng. Exploateringen berör en ca 15 meter bred sträcka som skär genom fornlämningens östra del. Hela fornlämningen karterades under förundersökningen och sammanlagt mättes 11 röjningsrösen in. Rösena var 2-5 meter i diameter och 0,2-0,4 meter höga, utav dessa undersöktes och dokumenterades två stycken rösen (se datering enligt fig.3).

Lab nr	Omr. Nr	Röse nr	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
Ua 19141	30:II	1	Björk	390 + 65	1420-1650 AD (prob 95,4%)	Sen medeltid - ny tid
Ua 19142	30:II	1	Al	345 + 65	1430-1660 AD (prob 95,4%)	Sen medeltid - ny tid
Ua 19143	30:II	1	Björk	295 + 65	1400-1850 AD (prob 94%) 1900-1950 AD (prob 1,4%)	Sen medeltid - ny tid
Ua 19144	30:II	2	Tall	85 + 65	1670-1780 AD (prob 34,3%) 1790-1960 AD (prob 61,1%)	Ny tid (-nutid)
Ua 19145	30:II	2	Tall	150 + 65	1660-1960 AD (prob 95,4%)	Ny tid (-nutid)

Fig. 3. ¹⁴C-dateringar från de båda rösena från E4/30:II FU. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

Vid den särskilda arkeologiska undersökningen har det visat sig att röjningsröseområdet E4/30:II var något större än vad tidigare undersökningar visat. Området besiktigades ytterligare i samband med den digitala inmätningen. Det har då visat sig innehålla

röjningsrösen av olika karaktär, både flacka och mer toppiga rösen. Vid inmätningen kunde ytterligare minst 25 röjningsrösen urskiljas. Förmodligen skulle fler påträffas om en mer noggrann besiktning och kartering skulle utföras. Utav de nyframkomna rösen låg ca hälften av dem inom arbetsområdet, den andra halvan utanför. Det område som kommer tas i anspråk för vägbyggandet kommer dock inte att beröra alla de rösen som kunde skönjas inne i skogen intill den skogsröjda korridoren där vägen är tänkt att löpa fram. E4/30:II, kan tänkas utgöra en utlöpare av tidigare registrerad fornlämning, RAÄ 110, röjningsröseområdet strax norr om E4/30:II. Detta kunde konstateras efter att skogen var avverkad.

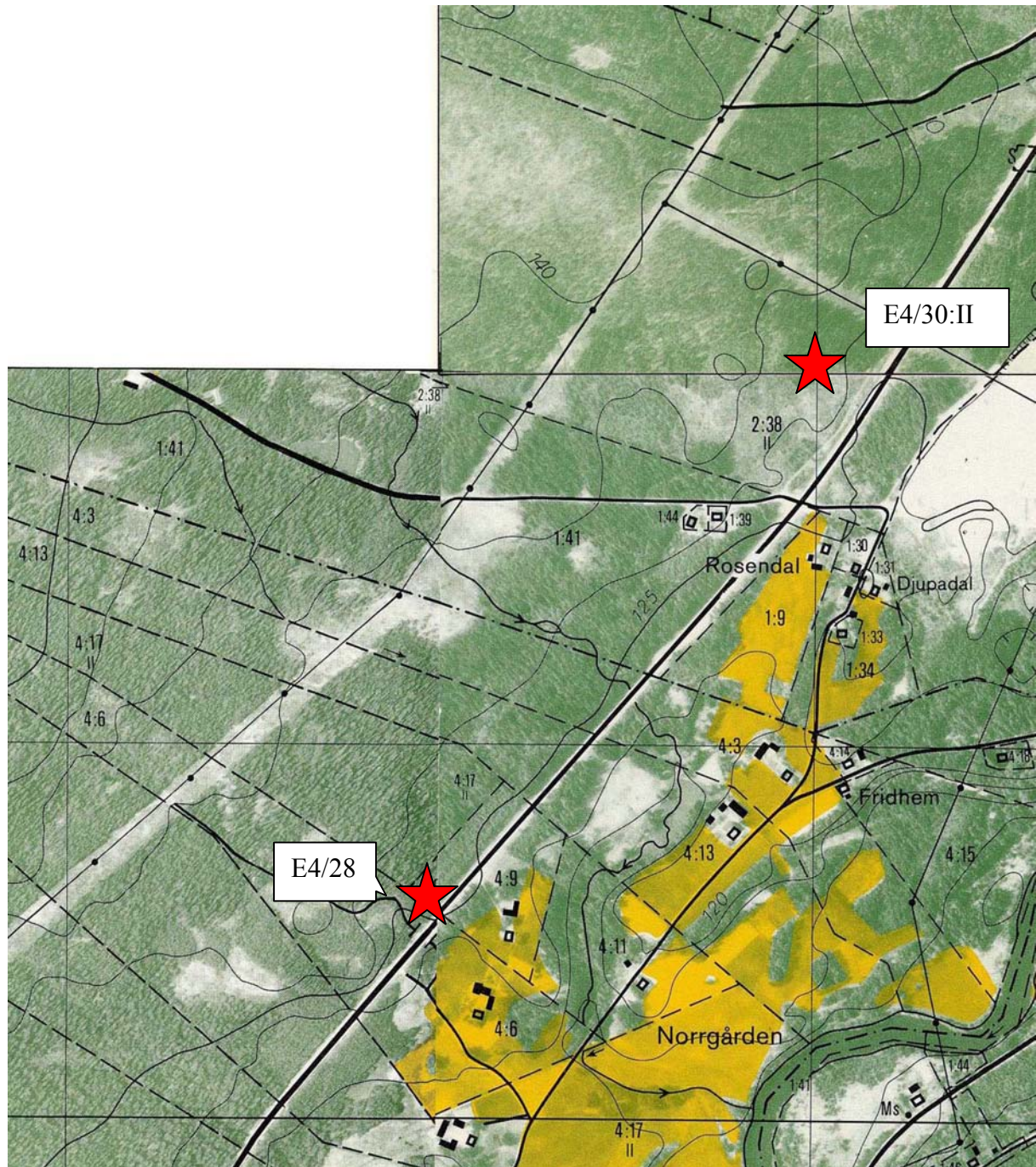

Fig. 4. Utdrag från Ekonomiska kartan 4D4e, 4D3e och 4D3d (Strömsnäsbruk, Dotebygd och Axhult). Undersökningområdena 28 och 30:II är markerade. Skala 1:10 000.

SYFTE

Syftet med slutundersökningen var enligt undersökningsplanen:

- att datera anläggningarna och fastställa en relativ kronologi
- att göra en jämförelse mellan områdena ur aspekter som röjningsrösenas uppbyggnad, stenstorlekar, täthet i placering, mm.
- att genom en paleoekologisk slutundersökning av profilen från en våtmark omedelbart intill område 28, få en bild av odlingsutvecklingen inom ett i sitt slag representativt odlingsområde
- att jämföra mindre röjningsröseområden av utkantskaraktär med övriga resultat från odlingslämningar och fossil åkermark i Markarydsområdet
- att resultatet ska bidra till kunskap som rör varaktighet och omfattning av odling och bosättning under olika tider i Markarydstrakten
- att ytterligare dokumentera lämningarna och sätta dem i relation till det omgivande odlingslandskapet

Frågeställningarna har setts mot bakgrund av det vetenskapliga programmet och de övergripande frågeställningarna som där rör Markarydsområdets agrara historia (Hansson m.fl. 2003:56).

Relevanta frågeställningar ur det vetenskapliga programmet:

- Utreda områdenas kronologi på ett mer övergripande plan. När börjar man röja åkermark i södra Sunnerbo och hur förhåller sig områdets olika typer av fossil åkermark kronologiskt och rumsligt till varandra?
- Om det är så att det förekommer ”förhistorisk” odling i området, varför finns här då inga förhistoriska gravar? Ska detta enkelt förklaras som en bevarandefråga, eller finns det andra förklaringar med sin grund i dåtidens samhälle?
- Vad representerar de många små röjningsröseområden som finns i södra Sunnerbo? Är de ett utslag av ett starkt behov av odlingsbar mark och vid vilken tid är i så fall marktrycket så stort?
- Vilken typ av markutnyttjande representerar den fossila åkermarken med hänsyn taget till förhållandet odling/bete?
- Vilka rumsliga och kronologiska förhållanden finns mellan den fossila åkermarken och den historiskt kända åkermarken?

¹⁴C-analysen har varit en prioriterad del av undersökningen, likaså den paleoekologiska analys som beställdes i samband med den särskilda arkeologiska undersökningen som utförts av Leif Björkman, Kvartärgeologiska avdelningen, Lunds universitet. Rapporten från den paleoekologiska undersökningen var vid skrivandet av denna rapport inte klar. Resultatet kommer att presenteras i en separat rapport från Kvartärgeologen. I den helhetsanalys av odlingsutvecklingen som kommer att presenteras i en steg 2 publikation kommer dessa resultat att diskuteras. Dessa analyser har varit ett led i att öka förståelsen om undersökningsområdena i sig, men att även kunna sätta in dem i en större bild för att på så sätt förstå Markarydområdets bebyggelseutveckling och agrarhistoria som helhet.

METOD

Område E4/28 och 30:II gick till en början över för en besiktning, för att välja ut röjningsrösen som ansågs lämpliga för undersökning utifrån de kriterier som ställts upp enligt undersökningsplanen (SM diariennr 110-131/03). Hänsyn togs bl.a. till rösenas morfologiska attribut, samt deras topografiska lägen inom röjningsröseområdet. Detta i syftet att fånga in olika brukningsfaser av den fossila åkermarken. På område E4/28 valdes två röjningsrösen ut, dels ett som låg i ett lite högre läge på en plåtå (A234), dels ett som låg på en svag sluttning öster om plåtån (A211). På dessa rösen framtogs profil med hjälp av grävmaskin. Dessa rensades med hjälp av spade och skärslev. Profilerna dokumenterades sedan genom ritning i skala 1:20, samt genom fotografering med digital kamera. Samma procedur tillämpades på två röjningsrösen på område E4/30:II. Där undersöktes ett röjningsröse på sydsluttning av en mindre höjd (A264) och ett på en våtmarksäng norr om åsen (A275). Profilschakt och röjningsrösen har dokumenterats digitalt i plan med hjälp av totalstation (geodimeter system 600), varefter data har behandlats med programmet Intrasis (v 2.0).

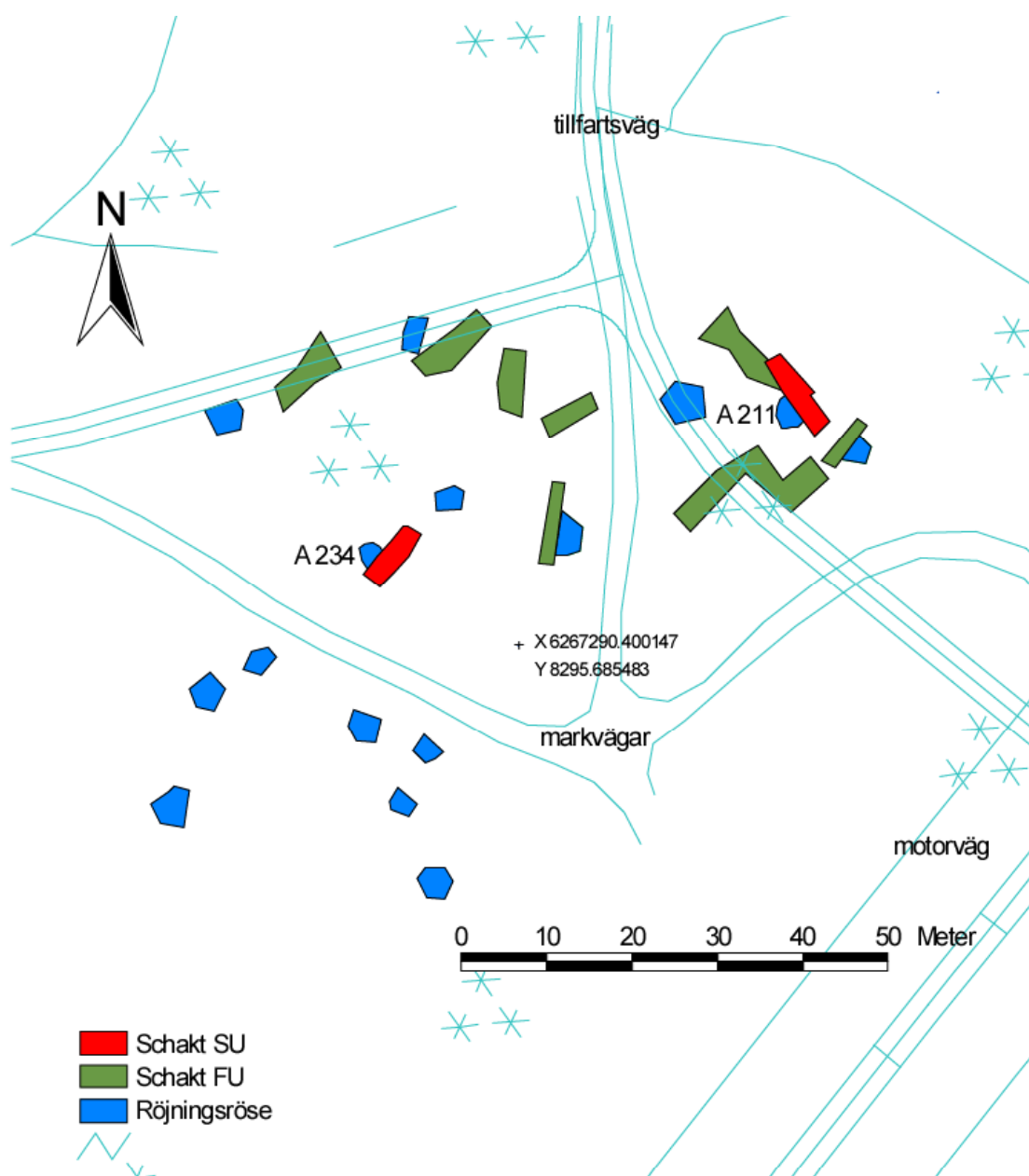

Fig. 5. Område E4/28 med röjningsrösen karterade och schakt markerade, både från den arkeologiska förundersökningen samt den särskilda arkeologiska undersökningen.

RESULTAT

RÖJNINGSRÖSEN

Område 28

Vid den arkeologiska förundersökningen 2001 karterades 15 rösen, varav två undersöktes och dokumenterades. De dateringarna som togs då gav som tidigare nämnts nedslag i romersk järnålder (0-470 e. Kr.), samt vikingatid (780-1060 e.Kr.). Rösena var ungefär lika stora, ca. tre meter i diameter och 0,15-0,20 meter höga. Stenstorleken var 0,1-0,3 meter i ena röset, 0,1-0,45 meter i det andra. Arbetsområdet för exploateringen berörde ett område på ca 50 x 100 meter. De båda röjningsrösen som nu undersöktes under den särskilda arkeologiska undersökningen ligger i närheten av de två tidigare undersökta rösena, men skiljer sig ändå något i storlek och form. Röjningsröse A234 som låg på en mindre plattå, var ca fem meter i diameter och ca. 0,3 meter hög, med ett stenmaterial på 0,1-0,5 meter stora stenar. Måktigheten eller tjockleken på röset var även större, då en del stenmaterial från röset pressats ned under marken. Kolprov för vedarts- och ¹⁴C-analys togs under röset. Marken nordöst om röset tolkades som en äldre brukad åkeryta, då den var stenröjd till större delen. Detta lager bestod av svartgrå humös, sandig/siltig morän, i vilket kolprov för vedarts- och ¹⁴C-analys togs.

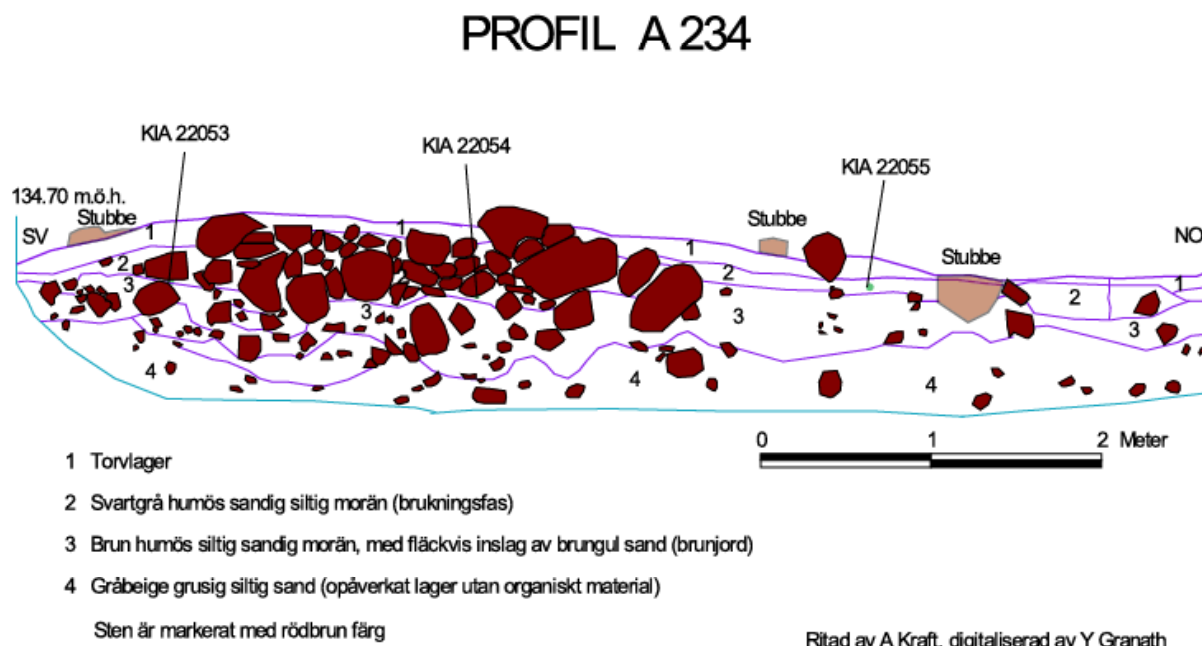

Fig. 6. Profil och lagerbeskrivning av röjningsröse A 234, E4/28. Kolprover är markerade (KIA).

Det andra röjningsröset som snittades (A211), beläget på en mindre östsluttning, var ca. fyra meter i diameter, 0,2 meter högt, med ett stenmaterial på 0,1-0,25 meter stora stenar. Mängden sten nedpressad i marken under röset var inte lika stor som i fallet hos A234. A211 påminner mer om de rösen som förundersöktes av Nylén 2001. Kolprov för vedarts- och ¹⁴C-analys togs under röset. Sydöst om röset var marken relativt stenfri, vilket tolkades som en röjd yta för åkerbruk. Odlingslagret var av samma art som vid A234, även här togs prov för vedarts- och ¹⁴C-analys.

PROFIL A 211

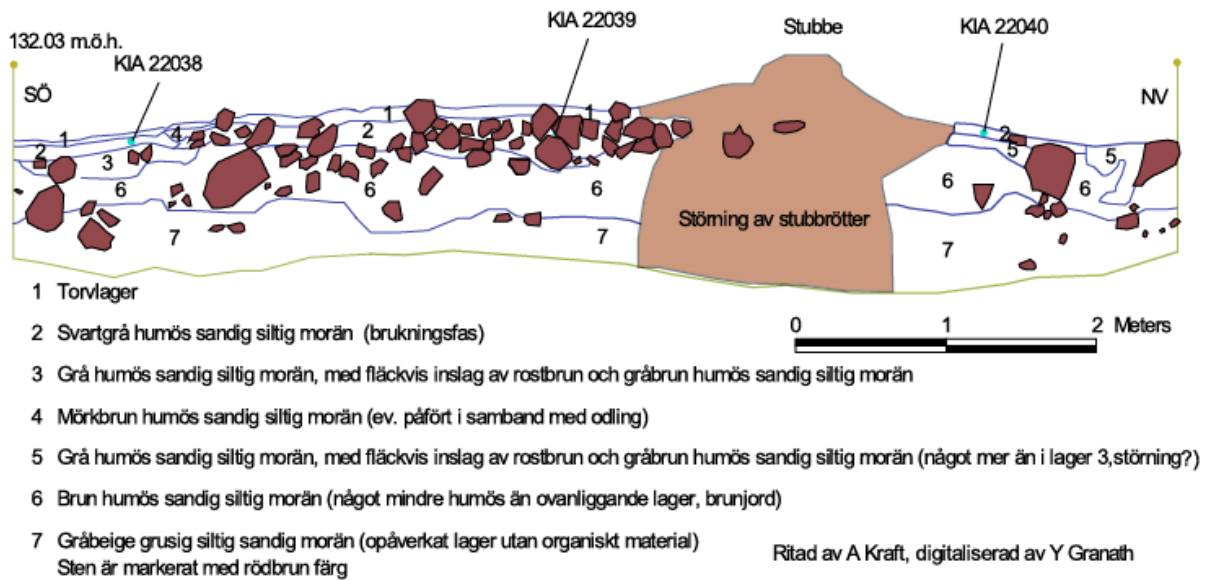

Fig. 7. Profil och lagerbeskrivning av röjningsröse A 211, E4/28. Kolprover är markerade (KIA).

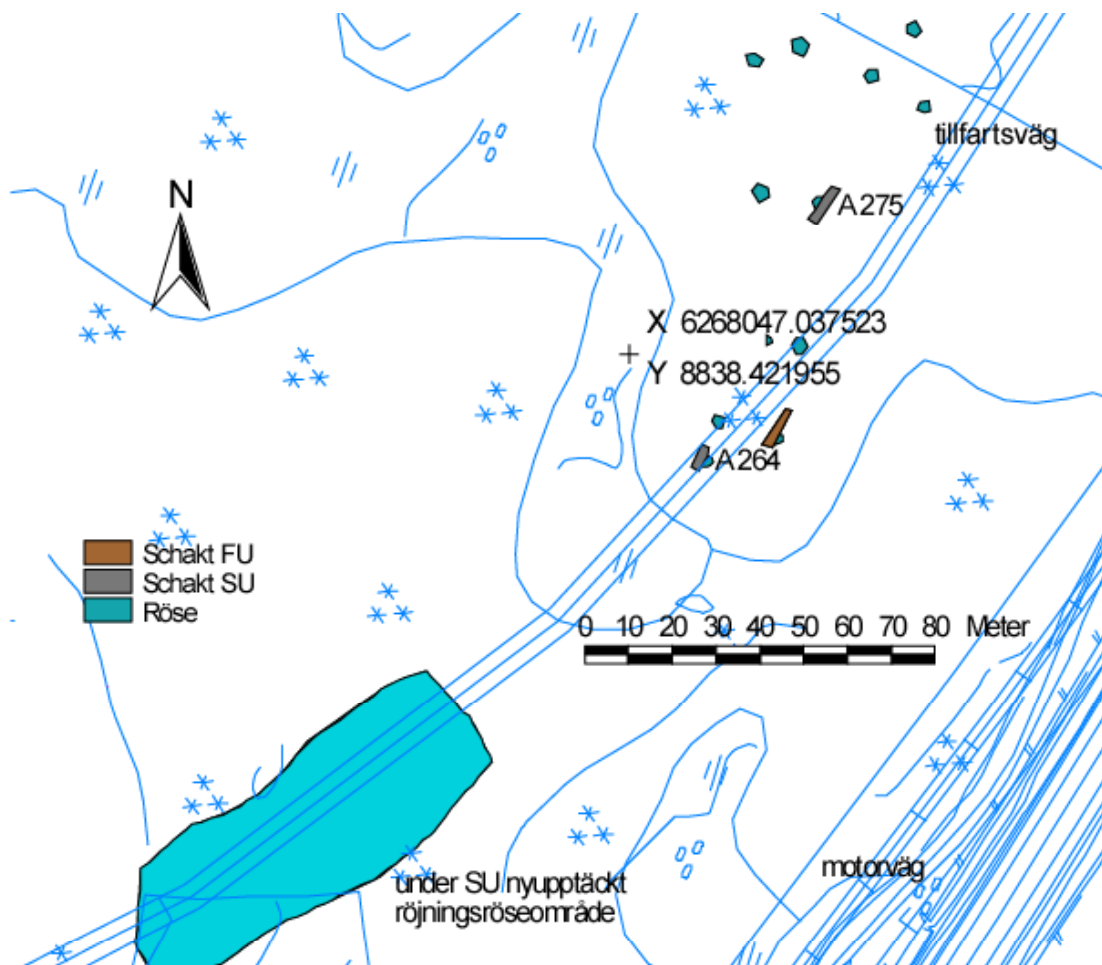

Fig. 8. Område E4/30:II med röjningsrösen karterade och schakt markerade från den arkeologiska förundersökningen och den särskilda arkeologiska undersökningen. Området med nyupptäckta röjningsrösen är markerat med turkos färg.

Område 30:II

På den fossila åkermarken 30:II, karterades under förundersökningen elva röjningsrösen. Utav dessa undersöktes då två st., 2,5-3 meter stora i diameter, 0,3-0,35 meter höga, samt med ett stenmaterial varierande mellan 0,1-0,4 meter stora stenar. De dateringar som gjordes utifrån kolproven, gav nedslag i medeltid-tidig ny tid (14-1600-tal) samt ny tid (1660-1960).

Exploateringsområdet berör en 15 meter bred sträcka av E4/30:II. Röjningsrösen på den fossila åkermarken 30:II gav intrycket av ett extremt markutnyttjande, även utav sankare områden, därför valdes under den särskilda arkeologiska undersökningen ett röse ut (A 275) som låg just i en sänka mot våtmarksområdet norr om en mindre höjd. Vid profilsnittningen drogs en extra lång sk. långprofil ut från rösets kanter för att fånga in det topografiskt intressanta läget för röset. På ganska kort tid fylldes schaktet med grundvatten från den sura marken, vilket försvårade dokumentation något, men som samtidigt understryker att man även odlat mark på lägen i terrängen som kanske anses mindre lämpliga för det ändamålet. A 275 var ca fyra meter i diameter och 0,4 meter högt, samt med en stenstorlek varierade mellan 0,1-0,45 meter. Kolprov för vedarts- och ^{14}C -analys togs under röset. Marken sydväst om röset var rensat från sten upp mot åsens sluttning, och bestod av ett lager med gråsvart humös, sandig/siltig morän. Detta har tolkats som en röjd odlingsyta, ur vilken kolprov för vedarts- och ^{14}C -analys togs.

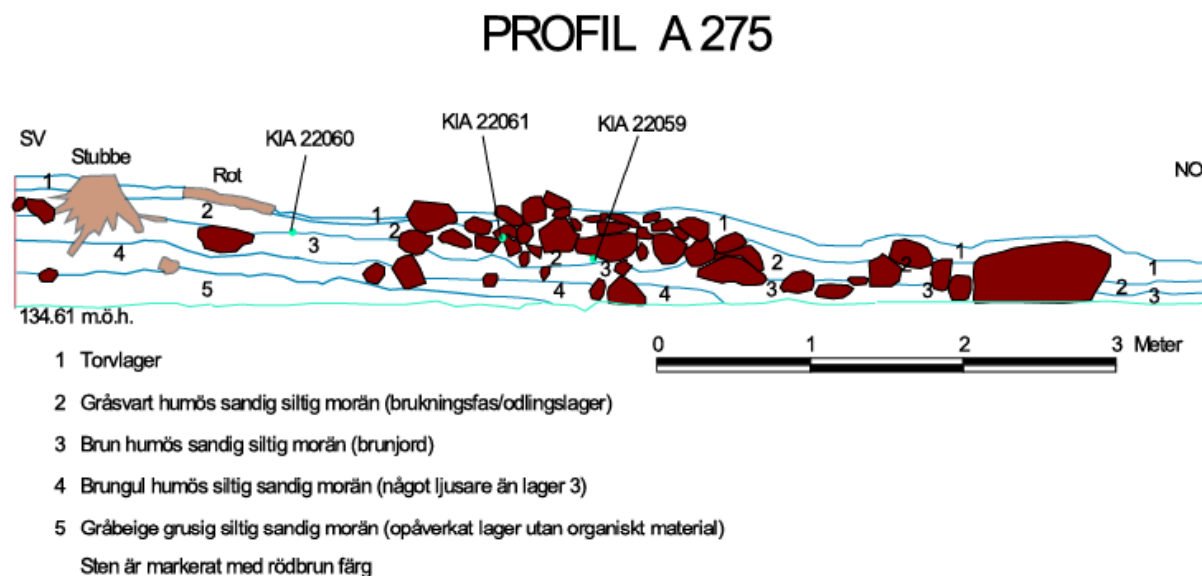

Fig. 9. Profil och lagerbeskrivning av röjningsröse A 275, E4/30:II. Kolprover är markerade (KIA).

Det andra röset som undersöktes under den särskilda arkeologiska undersökningen, A 264, låg på den nämnda åsens sydvästra sida, i övergången till en sluttning. Röset var knappt 2,5 meter i diameter, och skiljde sig mot de andra rösena såtillvida att stenmaterialet generellt var större. Stenarna var 0,15-0,6 meter stora, och höjden på röset omkring 0,3 meter. Kolprov för vedarts- och ^{14}C -analys togs under röset. Marken sydväst om röset bestod under torvlagret av gråsvart till brungrå humös, sandig/siltig morän, vilket tolkades som en röjd åkeryta. Kolprov för vedarts- och ^{14}C -analys togs på detta ställe. Röset skiljer sig från de andra undersökta rösena på E4/30:II både från för- och slutundersökningen, genom sin större stenstorlek.

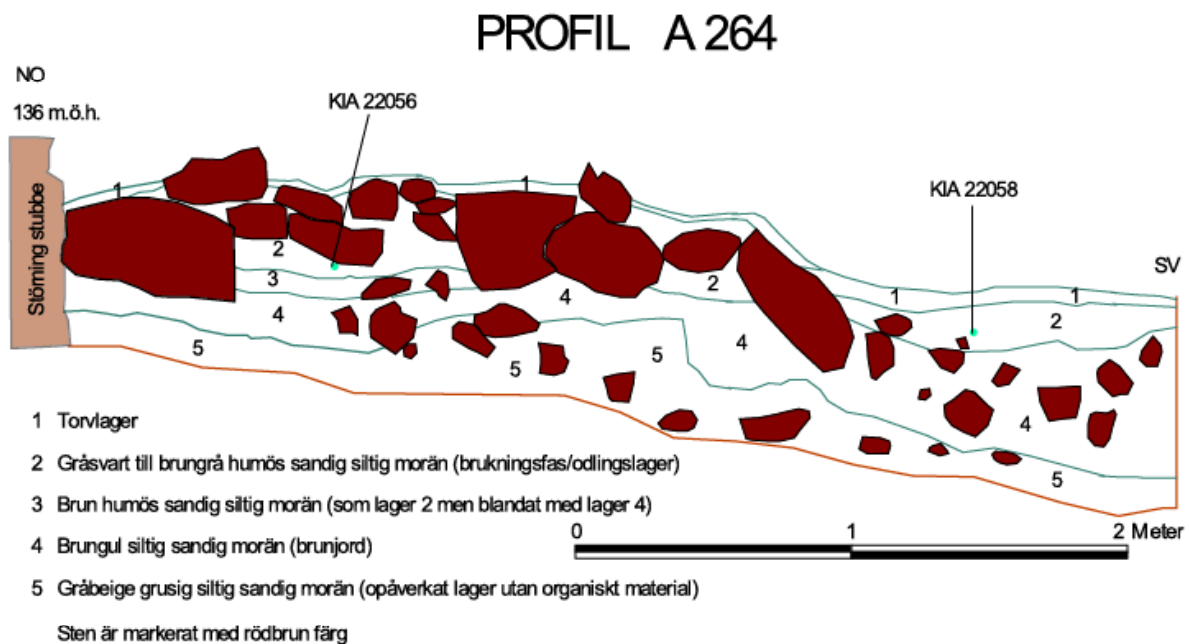

Fig. 10. Profil och lagerbeskrivning av röjningsröse A 264, E4/30:II. Kolprover är markerade (KIA).

Område 28 och 30:II i jämförelse

Den särskilda arkeologiska undersökningen av de båda områdena har visat på något olika typer av brukande av marken, vilket redan kunde konstateras under den arkeologiska förundersökningen (Nylén & Brynielsson 2003:9). Område 28 är ett röjningsröseområde där rösena ligger relativt tätt på ett mellanläge i terrängen mellan Lagans dal och ett höjdområde med moränmarker. Undersökningen har visat att formen och storleken på rösena varierar stort; det finns både flacka och mer välvda rösena. Storleken på stenmaterialet i rösena skiftar också, vilket innebär att det i stort sett är omöjligt att se någon speciell morfologi på rösena och sätta dem i samband med några speciella odlingsfaser i tid och rum på området. Däremot bestod de flacka rösena på område 28 av ett mindre stenmaterial, och de mer välvda av ett större stenmaterial.

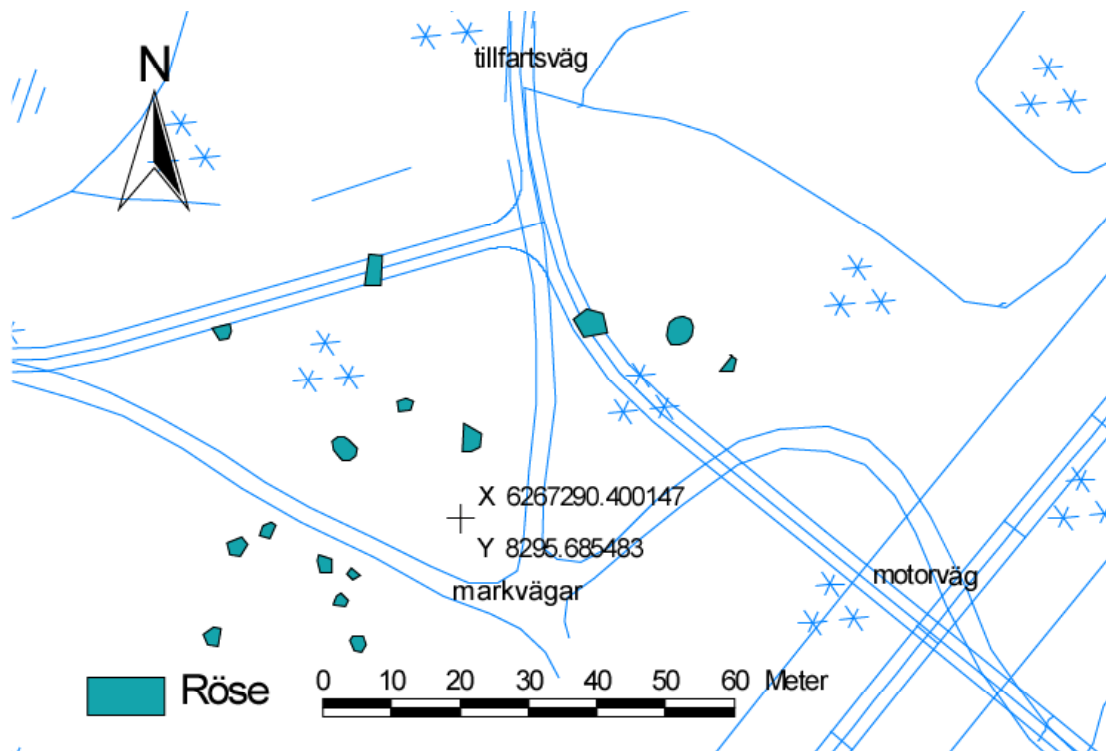

Fig. 11. Område E4/28, rösenas spridning.

Fig. 12. Område E4/30:II, spridningsbild av rösen.

Till skillnad mot område 28, så var område 30:II något annorlunda. Rösena låg något mer spridda, och området låg i en typ av terräng som är småkullig och blockig, och angränsar till en våtmarksäng. Rösen påträffades i lite mer ovanliga lägen som i våtmarksängen. Rösenas uppbyggnad var även som på område 28 av skiftande karaktär, både i storlek, form och stenstorlek. Vid okulär besiktning framgick det att område 30:II förmodligen är större vad gäller röjningsrösens utbredning än vad som tidigare känt. Fler ej karterade röjningsrösen påträffades strax sydväst om undersökningsområdet, och antagligen tyder detta på att område 30:II skall ses som ett större röjningsröse och kanske till och med som en del av RAÄ 110. Båda undersökningsområdena visar att odling har förekommit på alla typer av lägen i Markarydsområdet, vilket får sägas är typiskt för de mindre röjningsröseområden av utkantskaraktär som finns i trakten.

KVARTÄRGEOLOGI

Den pollenanalytiska slutundersökningen har utförts av den Kvartärgeologiska avdelningen vid Lunds universitet, under ledning av Leif Björkman. Resultatet kommer att bifogas separat i egen rapport. Dess betydelse kommer att sättas i samband med övriga arkeologiska undersökningar i Markarydsområdet som kommer att presenteras i en steg II-publikation.

VEDART OCH ¹⁴C-ANALYS

Syftet med kolproverna var att datera röjnings-/brukningsfaser av odlingsmarken. Strategin för att fastställa dessa faser är att kolbitar under röset ger en äldsta datering på röset, och kommer i de flesta fall från en röjningsbränning då marken brutits upp för odling. Odlingsmarken intill rösena kan dateras med hjälp av kol, och indikerar under vilka faser marken odlats. Ofta är dessa odlingsfaser yngre än rösena. På den särskilda arkeologiska undersökningen innebar detta stratigrafiskt sett, att prover togs från markens andra lager (under torven), som bestod av svartgrå eller gråsvart sandig siltig morän (se fig 6, 7, 9 o 10). Kolprover för vedartsbestämning och ¹⁴C-analys togs från varje röse, samt i odlingsytan omedelbart bredvid, *inalles* tre st. från varje röse. Av dessa valdes senare sex st. prover ut för datering efter vedartsbestämning. Vedartsanalyserna har utförts av Thomas Bartholin, Nationalmuséet/NNU(Nationalmuséets Naturvidenskablige Undersögelse), Köpenhamn. Köerna till vedartslaboratorierna i Sverige är relativt långa , därför användes inte VEDLAB som tidigare specificerats i undersökningsplanen. Av samma anledning har ¹⁴C-analysen utförts av Prof. Dr.Piet Grootes, Leibnizlaboratoriet för åldersbestämning och isotopforskning, Kiel, och inte Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Vedartsanalysen visade att trädslag och vegetation som tall, bok, hassel, björk, ek, fågelbär, ljung, en, och lind har funnits närvarande i området för E4/28 och E4/30:II. I ett fall fanns en osäker bestämning (vid område 30:II), som skulle kunna vara vass, vilket svarar väl mot den bild att en våtmarksäng ingår i röjningsröseområdet. Mångfalden av dessa arter visar på att olika typer av landskap tidigare fanns, till skillnad mot den vegetation som råder idag, dvs ett barrskogsdominerande landskap. Helhetsbilden över vegetationshistorien i området kan dock inte tolkas utan den kompletterande pollenanalysen (mer om detta i steg II-publikation). Dock visar inslaget av ek från romersk järnålder liknande resultat som de från Hamnedaprojektet (Lagerås 2000:201ff), dvs att röjningsbränning av högvuxen skog kan ha ägt rum under romersk järnålder. Efter denna fas av röjningsbränning blev landskapet öppnare och fick mer ljuskrävande trädslag som t.ex. björk och hassel att sprida sig. En nedgång i röjningen tycks ha resulterat i att skogarna har vuxit igen något med början i vendel-vikingatid då trädslag som tall och ek finns närvarande. Ett halvöppet landskap kan fortfarande ha existerat, vilket visas av närvaron av ljuskrävande trädslag under samma period. Tiden efter medeltid fram till nutid kan vara svår att få grepp om, men förmodligen har röjningsbränning och senare

svedjebruk öppnat upp landskapet till en sådan nivå att buskar som t.ex. en och fågelbär trivts. Inslag av ljung kan också vara en indikator på ett svedjebränt öppet landskap. Röjningsbränning av björk och hassel kan under olika faser också indikera att man har hållit betesmarker öppna.

Lab nr	A nr	Kontext	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
KIA 22053	234	Röjningsröse	Ek	1694 \pm 27	259-283 AD (prob 15.4%) 288-300 AD (prob 3.9%) 320-417 AD (prob 76.1%)	Yngre romersk järnålder
KIA 22054	234	Röjningsröse	Ek	1657 \pm 36	260-282 AD (prob 6.7%) 290-298 AD (prob 1.0%) 321-442 AD (prob 79.2%) 448-468 AD (prob 2.9%) 482-494 AD (prob 1.9%) 497-513 AD (prob 1.9%) 516-529 AD (prob 1.9%)	Yngre romersk järnålder - folkvandringstid
KIA 22055	234	Odlingsmark intill röjningsröse	Tall	1185 \pm 37	722-743 AD (prob 2.9%) 770-903 AD (prob 80.1%) 916-964 AD (prob 12.4%)	Vendeltid-vikingatid

Fig. 11. ¹⁴C-dateringar från E4/28, A 234. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

Lab nr	A nr	Kontext	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
KIA 22038	211	Röjningsröse	Hassel	335 \pm 26	1484-1535 AD (prob 29.6%) 1535-1637 AD (prob 65.8%)	Medeltid-Ny tid
KIA 22039	211	Röjningsröse	Lövträd	212 \pm 29	1646-1680 AD (prob 30.5%) 1738-1805 AD (prob 47.7%) 1934-1955 AD (prob 17.2%)	Ny tid-modern tid
KIA 22040	211	Odlingsmark intill röjningsröse	Ek	1094 \pm 27	893-1000 AD (prob 95.4%)	Vikingatid

Fig. 12. ¹⁴C-dateringar från E4/28, A 211. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

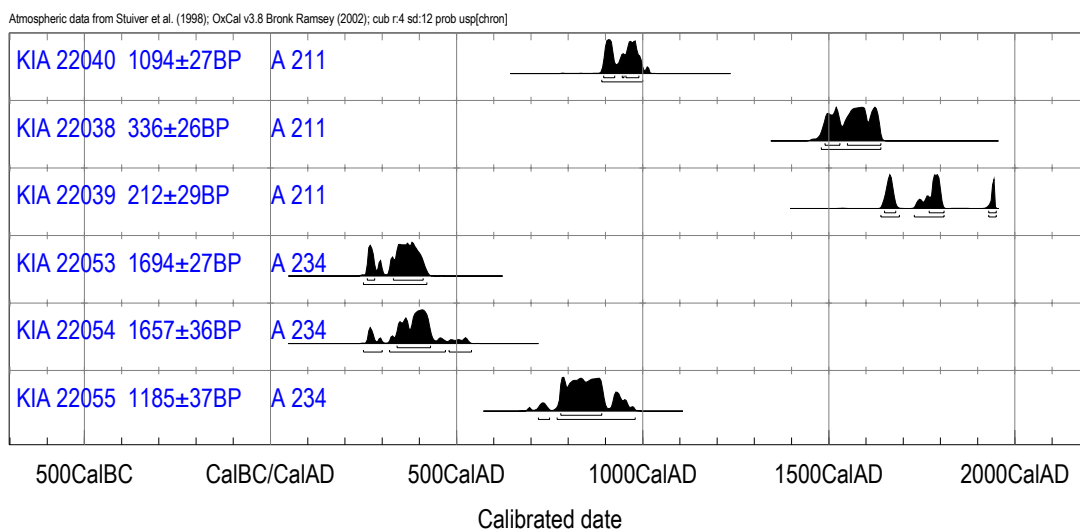

Fig. 13. Diagramsekvens för E4/28, ¹⁴C-dateringar. Kurvorna är sorterade efter anläggning och datering (från äldre till yngre). Oxcal v3.8.

Lab nr	A nr	Kontext	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
KIA 22059	275	Röjningsröse	Bok	809 \pm 26	1190-1203 AD (prob 5.7%) 1206-1278 AD (prob 89.7%)	Högmedeltid
KIA 22060	275	Odlingsmark intill röjningsröse	Hassel	1804 \pm 27	131-258 AD (prob 83.0%) 282-289 AD (prob 1.9%) 299-321 AD (prob 10.5%)	Äldre romersk järnålder- yngre romersk järnålder
KIA 22061	275	Röjningsröse	Björk	1321 \pm 27	657-723 AD (prob 73.5%) 741-771 AD (prob 21.9%)	Vendeltid

Fig. 14. ^{14}C -dateringar från E4/30:II, A 275. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

Lab nr	A nr	Kontext	Vedart	BP-ålder	Kalibrerad ålder 2 Σ	Tidsperiod
KIA 22056	264	Röjningsröse	Ek	1018 \pm 26	978-1039 AD (prob 93.5%) 1142-1150 AD (prob 1.9%)	Vikingatid
KIA 22057	264	Röjningsröse	Björk	153 \pm 29	1666-1708 AD (prob 16.2%) 1718-1783 AD (prob 33.4%) 1793-1823 AD (prob 11.4%) 1826-1885 AD (prob 17.2%) 1912-1949 AD (prob 17.2%)	Ny tid- modern tid
KIA 22058	264	Odlingsmark intill röjningsröse	Hassel	974 \pm 29	1001-1015 AD (prob 3.9%) 1015-1070 AD (prob 41.4%) 1080-1130 AD (prob 31.8%) 1136-1158 AD (prob 18.3%)	Vikingatid- Tidig medeltid

Fig. 15. ^{14}C -dateringar från E4/30:II, A 264. Kalibrering enligt Stuiver et al. (1998).

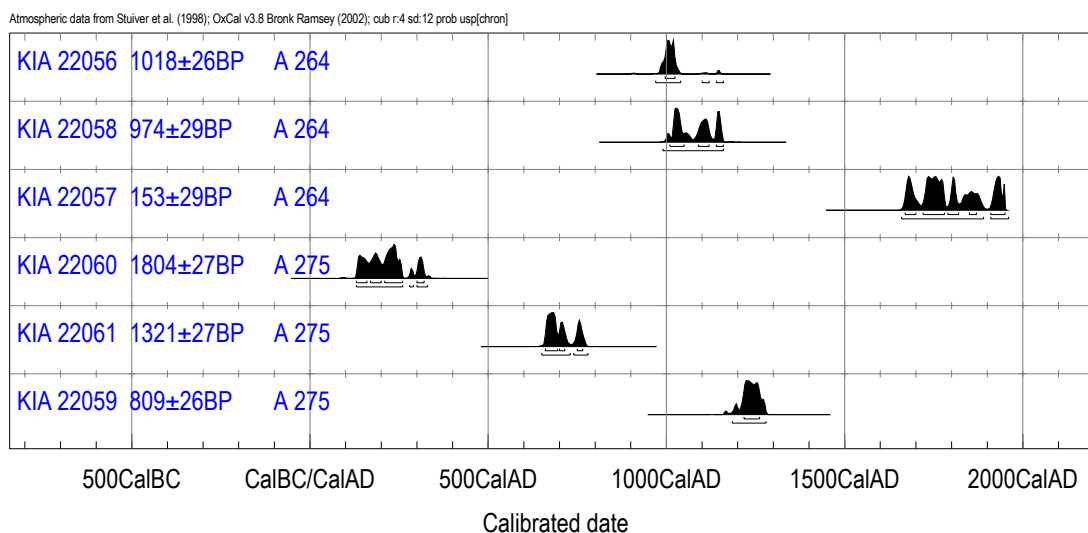

Fig. 16. Diagramsekvens för E4/30:II, ^{14}C -dateringar. Kurvorna är sorterade efter anläggning och datering (från äldre till yngre). Oxcal v3.8.

Datering

Område 28 och 30:II skilde sig åt vad gäller terräng och täthet i spridning, och hade likheter i röjningsrösenas uppbyggnad och storlek. Dateringarna har ändå visat att det finns olika ”tyngdpunkter” vad gäller brukningsfaser (se fig 11-16 under vedart och ¹⁴C-analys). Resultaten från den särskilda arkeologiska undersökningen på område 28 har i samklang med förundersökningsresultaten, visat på en tidig etableringsfas av röjningsaktiviteter i samband med jordbruk under romersk järnålder, samt ett fortsatt brukande av marken under vikingatid eller fram till vikingatid. Några dateringar har visat någon form av aktivitet i området under ny tid, det är dock osäkert vad de representerar. Om fasen för område 28 låg inom spannet romersk järnålder-vikingatid, kan fasen för område 30:II sägas ha en tyngdpunkt under vikingatid-medeltid. Närvaron av en tidig brukningsfas finns representerad även från äldre romersk järnålder, omfattningen av den är ändå fortfarande oklar. En datering gav också indikation på att något har hänt på området under vendeltid, men det är också här oklart vad dateringen representerar utan att ha ett större dateringsunderlag från rösen och odlingsmarken på område 30:II. Förundersökningen gav dateringsresultat även från ny tid, vilket också finns representerat i ett fall från den särskilda arkeologiska undersökningen. Den tidiga expansionsfasen som gör sig gällande på område 28 har paralleller från andra undersökningar, bland annat från röjningsröseområden i Hamneda och Örkelljungatrakten. Detta stämmer även väl överens med den bild som pollen- och makrofossilanalyser från dessa områden ger (Nylén & Brynielsson 2003:9). Område 30:II visar på en andra expansiv fas, vikingatid/medeltid-ny tid, under vilket man ianspråktar mer oländiga avsnitt av terräng med småbrutet och småkulligt blockigt moränlandskap och våtmarksängar. De båda områdena tas alltså i anspråk på olika tidsperioder, med ett växelvis återkommande brukande av marken. Detta är bara två små undersökta röjningsröseområden av ett slag som är typiskt för Markarydsområdet, förmodligen skulle även undersökningar av områden av liknande slag ge snarlika dateringar (t.ex. område 29:III, 30:I och 30:III).

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Smålands museum har på uppdrag av Vägverket, Region Sydöst, utfört en särskild arkeologisk undersökning utav två fornlämningslokaler strax söder om Strömsnäsbruk, innehållande agrarhistoriska lämningar i form av röjningsrösen. Lokalerna har sedan tidigare arkeologiska utredningar benämnts E4/28 och E4/30:II, och är belägna på fastigheterna Gräsholma 4:6, 4:17 resp. Klint 2:38, i Traryds socken, Markaryds kommun. Undersökningen har föranletts av förändring i det mindre vägnätet i samband med ombyggnation av väg E4 till motorvägsstandard förbi Markaryd.

Syftet med undersökningen har varit att skapa underlag för en vidare jämförelse av mindre röjningsröseområden av utkantskaraktär med övriga resultat från undersökningar av fossil åkermark i Markarydsområdet. Resultatet från undersökningen ska bidra till kunskap som rör varaktighet och omfattning av odling och bosättning under olika tider i Markarydstrakten. Det har även varit viktigt att ytterligare dokumentera lämningarna och sätta dem i relation till det omgivande odlingslandskapet, samt att datera anläggningarna och fastställa en relativ kronologi. Ett av syftena har även varit att göra en jämförelse mellan områdena ur aspekter som röjningsrösenas uppbyggnad, stenstorlekar, täthet i placering, mm. I den särskilda arkeologiska undersökningen har ingått paleoekologisk slutundersökning av en borrhäls från en våtmark omedelbart intill område 28, för att få en bild av odlingsutvecklingen inom ett i sitt slag representativt mindre odlingsområde i Markarydstrakten (bifogas som separat rapport). I övrigt har det vetenskapliga programmet (Hansson m.fl. 2003:56) för E4-undersökningar i Markarydsområdet legat till grund för de övergripande frågorna.

På de två fornlämningslokalerna valdes två st. röjningsrösen ut på vardera område. Dessa valdes efter kriterier som läge i terrängen, storlek och form, attribut som skulle kunna tänkas representera olika faser av markutnyttjande. Långprofiler drogs genom rösens mitt med hjälp av grävmaskin. På så sätt kunde även intilliggande mark komma med för att fånga upp odlingsaktiviteten vid sidan av rösena.

Resultatet från undersökningen på E4/28 förstärkte förundersökningens resultat. Undersökningen av det ena röset, A 234, visar på att en tidig brukningsfas av marken ägt rum under romersk järnålder (320-417 e.Kr./321-442 e.Kr.). Marken intill röset visar även på en senare brukningsfas under vendel-vikingatid (770-903 e.Kr.). Det andra röset A 211, ett yngre röse på äldre odlingsyta, verifierade att marken vid sidan av röset brukats under vikingatid (893-1000 e.Kr.). Dateringarna från själva röset var svårtolkade då det var svårt att hitta bra kol i lagret under en relativt tunn stenpackning. ¹⁴C-analysen gav dateringar i senmedeltid-modern tid (1535-1637 e.Kr./1738-1805 e.Kr.). Proverna kan indikera att mer sentida kol hittat sin väg ned i röset, vilket i så fall inte daterar själva röset, utan snarare visar på aktiviteter i området under senare tider. Möjligen är röset av mer sentida art.

Resultaten av undersökningen på E4/30:II gav dateringar av röse A 275 till vendeltid och högmedeltid (657-723 e.Kr./1206-1278 e.Kr.). De olika dateringarna av röset kan innebära två saker. Antingen har röset vuxit ut genom påförel av ny sten under högmedeltid, eller så är röset från högmedeltid. Den äldre dateringen daterar då odlingsmark som hamnat under röset vid upprättandet av det. En datering vid sidan om röset i ett lager som tolkades som odlingslager, gav nedslag i äldre romersk järnålder (131-258 e.Kr.). De äldre dateringarna kan indikera ett tidigare brytande av mark än vad som är tidigare känt från området. Röse A 264 och odlingsmarken intill det visade både på ett anläggande av röset under vikingatid samt ett brukande av marken intill under samma period och in i tidig medeltid (978-1039 e.Kr./1015-1070 e.Kr.). Ett annat kolprov taget från samma röse gav en datering till 1700-talet, och indikerar möjligen att sten påförts på toppen av röset i samband med röjningsaktivitet.

Undersökningsresultaten från röjningsrösena från de båda områdena visar att brytning och röjning av mark etableras i någon form under äldre järnålder, och att denna intensifieras under en fas med början i vikingatid-medeltid. Odlingsområde E4/30:II visar att man nyttjat mark redan under ett tidigt stadium på mer extrema lägen i terrängen, bl.a. en våtmarksäng. Om man skall se de båda områdena ur ett kronologiskt perspektiv och ur nyttjandesynpunkt, så uppvisar område E4/28 en tyngdpunkt av odlandet under fasen romersk järnålder-vikingatid, medan område E4/30:II har en tyngdpunkt på tidsspännet vikingatid/medeltid-ny tid. Det har visat sig vara svårt att knyta någon specifik typ av röse på morfologisk väg, till dess datering. Stenmaterialet varierar stort, och rösena varierar i form oavsett ålder. Röjningsrösena skiftar i karaktär i en sådan grad att man kan ana olika brukningsfaser på områdena i alla tänkbara lägen i topografin. Vid okulär besiktning har det också kunnat konstaterats att storleken på röjningsröseområdena kan vara i behov av revidering då de uppenbarligen är större än vad som tidigare angetts.

Andra undersökningar längs E4 i Markarydsområdet, t.ex. E4/10, RAÄ 76, har även de visat på resultat som indikerar en tidig etablering av jordbruk i Markaryds (Brynielsson & Pettersson i manus). Strukturer som stensträngar och odlingsmark gav även där jämförbara resultat med E4/28 och E4/30:II. Likaså har även en större slutundersökning, E4/7, fossil åkermark med agrara lämningar gett liknande resultat, dock är brukningsfaserna där något mer tydliga (Kraft 2004:10). Det vetenskapliga program som togs fram för de arkeologiska undersökningarna i Markarydområdet kommer att ligga till grund för en steg II-publikation. I den kommer alla övergripande frågor att tas upp och resultatet sammanfattas, för att ge en helhetsbild över områdets tidiga historia; befolkningsutveckling och marknyttjande.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens Diariernr: 431-6419-01
Smålands museums Diariernr: 110-131/03
Landskap: Småland
Län: Kronoberg
Kommun: Markaryd
Socken: Traryd
RAÄnr: -----
Fastighet: E4/ 28 Gräsholma 4:6, 4:17
E4/30:II Klint 2:38
Topografisk karta: 4D SV Markaryd
Ekonomisk karta: 4D4e, 4D3e och 4D3d, Strömsnäsbruk, Dotebygd
resp. Axhult
Koordinatsystem: Rikets nät, X62693, Y13699 (Gräsholma)
X6270, Y13704 (Klint)
Inmätning: RT 01 5 gon väst. Höjd RH 70, ingen reduktion.
Undersökningstyp: Särskild arkeologisk undersökning (slutundersökning)
Orsak till undersökningen: Vägbyggnation
Fornlämningstyp: Fossil åkermark (röjningsröseområde)
Uppdragsgivare: Vägverket Region Sydöst
Ansvarig institution: Smålands museum
Underskonsulter: -----
Vedartsanalyser: Thomas Bartholin, Nationalmuséet/NNU,
Köpenhamn
¹⁴C-analyser: Prof. Dr. P.M. Grootes, Leibniz Labor für
Alterbestimmung und Isotopenforschung, Christian-
Albrechts-Universität, Kiel
Fältarbetsperiod: 19/5-26/5 2003
Personal: Antikvarie Anders Kraft, antikvarie Johan Åstrand,
antikvarie Sussie Pettersson, Smålands museum.
Dessutom medverkade Inge Svensson från Inge
Svenssons maskin.

Fältarbetshandlingar förvaras i Smålands museums arkiv, uppdragsarkeologiska enheten.

REFERENSER

Litteratur

Brynielsson, M. , Pettersson, S. (i manus). *Arkeologisk förundersökning. Fossila odlingslämningar i Markaryd. RAÄ 76. Markaryds socken, Markaryds kommun, Kronobergs län.*

Hansson, M. & Persson, C. & Åstrand, J. 2002. *Vetenskapligt program för arkeologiska undersökningar i samband med ombyggnaden av väg E4 och väg 117 förbi Markaryd, delen Strömsnäsbruk – länsgränsen, Markaryds kommun. Etapp I. Smålands museum rapport 2003:56.*

Kraft, A. 2004. *Särskild arkeologisk undersökning. Fossil åkermark i Markaryd. RAÄ 65. E4/7. Brånhult 1:5. Markaryds socken, Markaryds kommun, Kronobergs län, Småland. Smålands museum rapport 2004:10.*

Lagerås, P. 2000. *Järnålderns odlingsystem och landskapets långsiktiga förändring. I: Lagerås, P. (red.) Arkeologi och paleoekologi i sydvästra Småland. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 34.*

Nylén, A., Brynielsson, M. 2003. *Arkeologisk förundersökning. Fossil åkermark i Traryd. RAÄ 110. 115 m.fl.. Traryd socken, Markaryds kommun, Kronobergs län. Smålands museum rapport 2003:9.*

Persson, C. 2001. *Arkeologisk utredning etapp I. Det mindre vägnätet i anslutning till E4-delen förbi Markaryd. Traryd och Markaryds socknar, Kronobergs län. Smålands museum rapport 2001:15.*

Wallin, L. 1996. *Arkeologisk utredning 2a. Småland, väg E4 delen förbi Markaryd, väg 117 delen Åmot - Fjärholma, Markaryds socken, Markaryds kommun, 1995 – 1996. Rapport 1996:1. Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar, UV Syd.*

Äldre lantmäterikartor

Storskifteskarta Traryd sn, F75-8:2 1821

Storskifteskarta Traryd sn, F75-12:1 1808-12